

Špačková, Stanislava

Mezitextové operace a překladové transformace

In: Špačková, Stanislava. *Rusko-česká ekvivalence propriálního lexika : vlastní jména v překladu*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 28-30

ISBN 978-80-210-8687-6; ISBN 978-80-210-8688-3 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137137>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

4 MEZITEXTOVÉ OPERACE A PŘEKLADOVÉ TRANSFORMACE

V. Straková (Kufnerová 1994: 16–18) popisuje čtyři různé mezitextové operace, které překladatel volí podle toho, jaký ekvivalent cílový jazyk nabízí (či nenabízí). Těmito operacemi jsou *dosazení ekvivalentu*, *výběr z více možností*, *kompenzace* a *vytvoření ekvivalentu*. Ačkoli Straková tyto operace zavádí pro plnovýznamové jednotky a na VJ se primárně nezaměřuje, tyto kategorie se velmi dobře dají využít i pro popis převodu vlastních jmen.

Dosazení ekvivalentu je nejjednodušším typem mezitextové operace, ve kterém překladatel na základě paměti nebo ze slovníku dosazuje již hotové překladové ekvivalenty. I v oblasti převodu vlastních jmen se mnohdy vůbec nezamýšlíme nad tím, jestli zvolený způsob převodu je transkripcí (*Москва – Moskva*), exonymem (*Санкт-Петербург – Petrohrad*) nebo kalkem/polokalkem (*Česká republika – Чешская Республика*). K dosazování hotových ekvivalentů u vlastních jmen dochází tehdy, když jde o vlastní jméno velmi dobře známé v obou kulturách (obvykle jde o názvy států a velkých měst, může však jít i o názvy významných historických událostí apod.).

Výběr z více možností je u vlastních jmen podobně jako u lexika apelativního spojen s faktem, že velké množství významů je kontextově vázáno. Výběr z více možností máme obvykle u těch VJ, která mají blíže k apelativům (velmi blízko k apelativům mají například chrématonyma, která mohou označovat názvy firem, výrobků, institucí apod.). Z jejich apelativní povahy plynou dva problémy. Jednak musí překladatel při kalku zvolit správné komponenty, kterými slovo či slovní spojení přeloží, a musí přitom dbát na to, aby zvolil vhodný ekvivalent právě v rámci kontextové sémantiky (*ветеринарный институт* není možné přeložit kalkem jako *veterinární institut*, je potřeba volit substituci: *vysoká škola veterinární*). Kromě toho se musí autor textu mnohdy rozhodovat mezi různými metodami

převodu, např. mezi transkripcí a kalkem, neboť ne vždy je jednoznačné, která z metod je vhodnější. Je např. *Zelný trh* vhodnější převádět transkripčně jako *Зелны-Трг*, nebo kalkem jako *Канустный рынок*? Do této kategorie můžeme zařadit i náhradu pomocí domácí analogie, tedy substituci, protože i zde se překladatel musí přiklonit k jednomu správnému řešení z více možností (*Matrika – ЗАГС*, nebo *Метрическая книга*?). Řešení těchto problémů viz kapitola 6, 7, 8.

Třetí operací je **kompence**. Nutnost užít formálně zcela odlišnou lexikální jednotku je vyvolána rozdílností v konstrukčních možnostech jazyků a v odlišných kombinatorických vlastnostech lexikálních jednotek. Mnohdy proto není možné vlastní jméno se složitější strukturou převést pomocí doslovného překladu (kalku), ale je nutné výslednou podobu upravit, aby vyhovovala zvyklostem (úzu) přijímacího jazyka. Dochází tak např. k větněčlenským záměnám (*Библиотека им. Ленина – Leninova knihovna*), adaptacím (*Палацкий – Палаукий*) či eufonickému přizpůsobení (*Ваня – Váňa, Marie – Мария*).

Ke kreativním postupům, jako je **vytvoření neologismu**, musí překladatel sáhnout vždy, když v cílovém jazyce neexistuje již zavedený převod nebo není možné užít domácí analogie, což je u VJ mnohem častější než u apelativního lexika. Dalo by se říct, že veškeré kalky jsou vlastně neologismy, neboť taková spojení v cílovém jazyce doposud neexistovala. U vlastních jmen můžeme mluvit o **neologismech motivovaných** (ty jsou vytvořeny na základě kalku, který nemusí využívat jen morfematickou/slovotvornou strukturu přejímaného výrazu; existují i kalky sémantické či onomatopoické, kdy podoba cílové lexikální jednotky byla motivována jinými prvky) a **nemotivovaných**, které překladatel vytvořil subjektivně a zcela nezávisle na výchozí lexikální jednotce. Druhá možnost však není (a neměla by být) příliš častá, její využití je omezeno striktně na oblast uměleckého překladu.

Obecná translologie vymezuje také tzv. **překladové transformace**. Překladovou transformací se rozumí „překladová operace, při níž se překládaná jednotka výchozího jazyka v cílovém jazyce změní ve formálně jinou jednotku (ve svůj **transform**) při zachování obecného invariantu⁵ obsahu“ [Vysloužilová 2002: 12].

Vysloužilová dělí transformace na lexikální, gramatické a lexikálně-gramatické:

1. **Lexikální transformace**: transkripce a transliterace, kalkování, konkretizace, generalizace, modulace.
2. **Gramatické transformace**: syntaktická kondenzace (komprese), záměny slovních tvarů, slovnědruhové záměny, větněčlenské záměny, záměny multiverbizáčních pojmenování univerbizačními a naopak, záměny gramatického statusu větných konstrukcí, slovosledné transformace.
3. **Lexikálně-gramatické transformace**: antonymický překlad, rozšíření informačního základu, explikace (opisný překlad), kompence, celkové přehodnocení.

5 Invariantem se v translologii nazývá ta klíčová a základní informace, která musí ve výsledku převodu z výchozího do cílového jazyka zůstat nezměněná, pozn. S. Š.

Jako zvláštní skupiny Vysloužilová vyděluje:

4. **Převod bezekvivalentního lexika:** transliterace a transkripce, kalkování, opisný (vysvětlující) překlad, přibližný překlad, vytvoření neologismu.
5. **Převod vlastních jmen:** transkripce, transliterace, překlad, transplantace (Vysloužilová 2002: 12–17).

Další kategorizaci lze nalézt např. v knize *Překlad a překládání* Dagmar Knittlové, která transformace nazývá *tradičními překladatelskými postupy* (vychází z translatologů Vinaye a Darbelnet) a uvádí následujících sedm postupů: transkripce, transliterace, kalk, substitute, transpozice, modulace, ekvivalence, adaptace (Knittlová 2010: 18–20).

Překladatelské pracovní postupy nalézáme i u Jiřího Levého, ten však vyděluje pouze tři z nich: překlad, substituci a transkripci. „O **překladu** v pravém slova smyslu je možno mluvit jen v oblasti obecného, tj. čistě pojmového významu (např. odborná terminologie) a u formy, při níž se přímo nejví závislost na jazyku a na historickém kontextu (např. kompozice větších celků); jen v těchto řídkých případech možno mluvit o jednoznačném ekvivalentu. V oblasti zvláštního, tj. při těsné závislosti na jazykovém materiálu a dobovém nebo národním prostředí, dochází buď k substituci, nebo k transkripci, volný a věrný překlad se ostře diferencují. **Substitute**, tj. náhrada domácí analogií, je namísto tam, kde se zároveň silně uplatňuje obecný význam; **transkripce**, přepis, je nutná tam, kde význam, tedy činitel obecný, úplně mizí“ [Levý 2012: 106].

V translatologické onomastice, která, jak jsme již zmínili výše, u nás prozatím nemá své pevné místo, podobný přehled prozatím chybí. Čtyři metody převodu, které pro vlastní jména stanovuje Vysloužilová (transkripce, transliterace, překlad, transplantace), nelze považovat za dostačující. Některé další metody je sice možné převzít z obecně translatologických postupů (explikace, kalk, kompenzace, substitute...), mnohých se však stále nedostává, a je proto potřeba pro ně v translatologické onomastice zavést nové metody (viz následující kapitola).

Zavádíme proto pro účely translatologické onomastiky pojem **onymická transformace**, který je analogií k termínu překladová transformace. Stejně jako u překladových transformací, i u jednotlivých onymických transformací stanovujeme, třídíme a popisujeme postupy, které má překladatel k dispozici pro převod vlastního jména z jednoho jazyka do druhého.